

AKLIN TEFSİRİ

Akl, bir (Kuvve-i derrâke)dir. Ya'nî anlayıcı bir kuvvettir. Hakkı bâtıldan, iyiyi kötünden, fâideliyi zararlıdan ayırd etmek için yaratılmışdır. Bunun için, hakkı bâtıl ile karışdırabilecek olan insanda, cinde ve meleklerde akıl yaratılmışdır. Allahü teâlânın kendisinde ve Ona âid bilgilerde, hakkın bâtıl ile karışdırılması olamayacağından, o bilgilerde, akıl yalnız başına sened olamaz. Mahlûklara âid bilgilerde, hakkı bâtıl ile karışdırmak mümkün olduğundan, bu bilgilerde aklın işe karışması doğru olur. Allahü teâlâyâ âid bilgilerde hakkı bâtıl ile karışdırmak isti'dâdı olmadığından, akıl, o bilgilerde yürüyemez. Rubûbiyyet, yaratıcılık, her bakımdan bir olmak ister. Ayrılık olmadığı için, orada aklın işi yoktur.

Akl, bir ölçü âletidir. Allahü teâlâyâ âid bilgilerde, kıyâs [ölçmek] olamaz. Mahlûklara âid bilgilerde, kıyâs olup, doğru kıyâs etdi ise sevâb kazanır. Yanlış kıyâs etdi ise afv olur. Allahü teâlâyâ âid bilgilerde kıyâs olsa, şâhid ile gâibe istidlâl [bilinmiyeni, bilinene benzeterek anlamağa çalışmak] lâzım olur. Ya'nî, anlaşılmıyan şeyleri, bilinen şeyler gibi sanmak olur. Akıl ve ilm adamlarının hepsi, şâhiden gâibe istidlâl'in bozuk bir yol olduğunu, sözbirliği ile bildirmektedir. Akıl, yalnız, Allahü teâlânın varlığını isbât etmekte biraz iş görür. Bu bilgi, derin ve güçdür. Önce, aklın müşekkik mi, mütevâtî mi olduğunu anlayalım:

(Mütevâtî) ne demektir? Mütevâtî, bir cins içinde bulunan ferdlerin hepsinde müsâvî mikdârda bulunan sıfat demektir. İnsanlık ve hayvanlık sıfatları gibi. İnsanlık, en yüksek insan ile en aşağı bir insanda müsâvîdir. Meselâ, bir Peygamberin "sallallahü aleyhi ve sellem" ve bir kâfirin insanlığı müsâvîdir. İnsanlık, Nebîde dahâ çok, dahâ kuvvetli değildir. Bir Nebînin insanlığı ile bir kâfirin insanlığı arasında fark yoktur. Cemşîd gibi büyük bir pâdişâh ile, bir köy çobanının insanlığı aynıdır. Ya'nî, Cemşîddeki insanlık, çobandaki insanlıktan üstün değildir.

(Müşekkik) — Bir cins içindeki ferdlerin hepsinde müsâvî mikdârda bulunmiyan sıfattır. İlm gibi. İlm, âlimlerin ba'zısında çok, ba'zısında azdır. Büyük bir fen adamı da olan bir islâm âliminin ilmi, bir köy hocasındaki ilmden elbette dahâ çokdur ve dahâ geniş, dahâ parlaktır. O hâlde, din bilgilerinde, hangi âlimin bilgisine güvenilir? Elbette, en büyük ve ilmi çok ve fen kollarında tedkîk ve tecrube sâhibi olan âlimin ilmine dahâ çok güvenilir. Bunun üstünde, başka bir âlim bulunursa, ona i'timâd elbette dahâ çok olur.

Akl, insanlık gibi mütevâtî midir, yoksa ilm gibi müşekkik midir? Elbette müşekkikdir. Ya'nî, nev'inin ferdlerinde müsâvî olarak bulunmaz. O hâlde, en yüksek akıl ile en aşağı akıl arasında binlerce dereceleri vardır. Şu hâlde, (aklın kabûl edebileceği) sözü nasıl doğru olabilir? Hem hangi akıl, ya'nî kimin akli, en çok akli olan kimsenin mi, yoksa her akli denenen kimsenin mi?

Akl, başlıca iki kısımdır: (Selîm akıl), (Sakîm akıl). Bunların her ikisi de akıldır. Tam selîm akıl, hiç yanılmaz, hatâ etmez. Pişmân olacak hiçbir hareketde bulunmaz. Düşündüğü şeylerde aslâ hatâ etmez. Hep doğru ve sonu iyi olan işlerde bulunur. Doğru düşünür ve doğru yolu bulur. İşleri hep doğrudur. Böyle akıl, ancak Peygamberlerde "aleyhimüssalâtü vesselâm" bulunur. Her başladıkları işde muvaffak olmuşlardır. Pişmân olacak, zarar görececek birşey yapmamışlardır. Bunların aklına yakın, Eshâb-ı kirâmın, Tâbi'în ve Tebe-ı tâbi'în'in, din imâmlarının "rıdvânullahi aleyhim ecma'în" akllarıdır. Bunların aklları, ahkâm-ı islâmiyyeye uygun akllardır. Onun için, bunların zemânında, islâmiyyet genişledi. Müslimânlar çoğaldı. Târîhi iyi anlıyan, bunu pek iyi

görür. Sakîm akıllar, bunların aksi, tam tersi olan akıllardır. Düşündükleri şeylerde ve yaptıkları işlerde yanılır. Hepsi üzüntüye, pişmânlığa, zarara, sıkıntıya sebep olur.

Bu iki kısım akıl arasında, çok ve çeşitli dereceler vardır. Şunu da bildirelim ki, mü'minlerin, dînî akılları ve dünyevî akılları olduğu gibi, kâfirlerin de, dînî ve dünyevî akılları vardır. Kâfirin dünyâ işlerine eren akılları, âhîret işlerine eren akıllarından üstün olduğu gibi, mü'minin âhîret işlerini anlayan akılları, dünyâ işlerini anlayan akıllarından üstündür. Fekat, bu hâl devâmlı değildir. Dünyâ geçer, biter. Geçici işlere yarayan akıl, devâmlı olan, bitmiyen işlere yarayan akıldan dahâ kıymetli olamaz.

[Akıllı ve zekâyı birbirine karıştırmamalıdır. Zekâ, sebep ile netîce arasındaki bağılıkları bulmak, benzeyiş ve ayrılışları anlamaktır. İsviçreli Claparede, zekâyı (Yeni îcâb ve vaz'iyetlere, zihnin en iyi şekilde uymasıdır) diye anlatmıştır. Ya'nî muhîtimize uymamızı sağlayan bir kuvvettir. Tek hücreli hayvanlar, muhîtin yalnız te'sîr etmesi ile hâl değiştirerek, bu tepkiye uyar. Dahâ ileri olan eklem bacaklılarda, tepkilere sevk-ı tabî'î (iç güdü)ler de katılır. Kemikli hayvanlarda, bu iki kuvvete, alışkanlık da karışır. En yüksek hayvanlarda ve insanlarda ise, muhîte uymak için, yeni bir fe'âliyyet, bir davranış ortaya çıkar ki, bu da zekâdır. Bergson diyor ki: (İlk insanların ve her asrın, geri kalmış kısımları, tabî'ate uymak, hayvanlar ve kendileri arasında münâsebet kurmak için âletler yapmıştır. Bu âletler, zekâ ile yapılmıştır). Görülüyor ki, âlet yapmak, teknikte yükselmek akla değil, zekâyı alâmetdir. Alman psichologue ve pédagogue'larından William Stern, (Zekâ, düşünceyi, hayâtın yeni şartlarına uydurmadır), dedi. Ya'nî problem, mes'ele çözmek kuvvetidir. Amerikalı Terman ise, (Zekâ, mücerred fikrilerle düşünebilmektir) demiştir. Bütün bu ta'rîfler gösteriyor ki, zekâ, sevk-ı tabî'îden yukarı, akıldan aşağı, bir şü'ûr basamağıdır. Akılın tatbîkçisi gibi olan zekâ, akıldan önce teşekkül etmektedir. Akıl sâhibleri, teorik yollar ve kâ'ideler ortaya koyar. Zekî kimse, bunların pratiğe tatbîkını sağlar. Fekat, akıllı az ise, akıl sâhiblerinden öğrendiklerini kullanmakla kalıp, zarûrî ve küllî prensiplere, kendiliğinden ulaşamaz. Ya'nî, zihni iyi işlemez ve istidlâlleri doğru yapamaz. Zekâ, düşünebilmek kuvvetidir. Fekat, düşüncelerin doğru olması için, akıl lâzımdır. Zekî insan, düşüncelerinin doğru olabilmesi için, bir takım prensiplere muhtâcdır. Bu prensipleri idâre eden akıldır. O hâlde, her zekî kimseyi akıllı sanmak doğru olamaz. Zekî bir kimse, büyük bir kumandan olabilir. Akıllılardan öğrendiği üsûlleri, yeni harp vaz'iyetine uydurarak, kıt'aları fethedebilir. Fekat, akıllı az ise, bir hatâ ile, başarıları, felâkete döner. Meselâ, Napolyonun zekâ saçan askerî plânları, zaferleri ve akılsız hareketlerinin sonu olan felâketleri meydândadır. Üçüncü sultân Selîm hân "rahmetullahi teâlâ aleyh" zemânında, Napolyonun Sûriyede, islâm askerleri karşısında bozguna uğrayarak nasıl kaçtığı târîhlerde yazılıdır. Bir arslanın zekâsı, insan zekâsı kadar kuvvetli olsaydı, bu arslan öteki arslanlardan, onbin kat dahâ çok korkunç olurdu. Akılsız, dinsiz kimse de, kuvvetinin ve zekâsının çokluğu kadar, cem'iyetlere büyük tehlike olur].

Bu yazılar dikkatle okunursa, her işde ve hele dînî işlerde akla güvenilemeyeceği, bu işlerin akıl ile ölçülemeyeceği meydâna çıkar.

Din işleri, akıl üzerine kurulamaz. Çünkü, akıl, bir karârda kalmaz. Herkesin akıllı, birbirine uymadığı gibi, bir adamın, selîm olmıyan akıllı da, ba'zan doğruyu bulur, ba'zan da yanılır ve yanılması dahâ çok olur. En akıllı denilen kimse, din işlerinde değil, mütehasıs olduğu dünyâ işlerinde bile, çok hatâ eder. Çok yanılan bir akla nasıl güvenilebilir? Devâmlı, sonsuz olan âhîret işlerinde, nasıl olur da, akla uyulur?

İnsanların şekli ve ahlâkları başka başka olduğu gibi, akıl, tabî'at ve ilmleri de, ayrı ayrıdır. Birinin aklına uygun gelen birşey, başkasının aklına hiç de uygun gelmeyebilir. Birinin tabî'atine uygun olan birşey, başkasının tabî'atine uymaz. O hâlde, din işlerinde, akıl, tam bir ölçü, doğru bir sened olamaz. Ancak, akıl ile islâmiyyet, birlikde, tam ve doğru bir vesîka ve ölçü olur. Bunun içindir ki:

(Dînini ve îmânını, insan düşüncelerinin netîcelerine bağlama ve akıl ile inceleyerek varılan sonuçlara uydurma!) buyurmuşlardır.

Evet, akıl huccetdir, doğru yolu gösterir. Fekat, selîm olan akıl gösterir, her akıl değil.

Demek oluyor ki, selîm olmıyan aklların, yanlışlıkları için, bir hakîkati kabûl etmemeleri, uygun bulmamaları, bir kıymet bildirmez. Selîm olan akllar, ya'nî Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" aklları, din hükmlerinin hepsinin pek yerinde ve doğru olduklarını açıkça görür. İslâmiyyetin her hükmü, bu akllar için, pek meydânda, âşikâr ve apaçıktır. Senede, isbât etmeğe lüzûm olmadığı gibi, tenbîh etmeğe, haber vermeğe de lüzûm yoktur.

HALÂL VE HARÂM

Herşeyi, Allahü teâlâ yaratdı. Herşeyin sâhibi, mâliki Odur. Kullanmamız için izin verdiği şeyler, halâl olur. İzn vermediği şeye de, harâm denir. Meselâ, bir erkeğe, iki kız kardeşden birini nikâhla almağı halâl eyledi. İkincisini de almağı harâm etdi. Harâm demek, sâhib ve hâlik olan Allahü teâlânın, bir şeyi kullanmağa izn vermemesi demektir. Halâl ise, o yasak düğümünü çözmek demektir.

Birşey, bir kimseye halâl, başka bir kimseye harâm olabilir.

Dünyâda harâm işliyen kimse, âhîretde ondan mahrûm kalır. Burada halâl şeyleri kullananlar, orada, o şeylerin hakîkatine kavuşur. Meselâ, bir erkek, dünyâda harâm olan ipeği giyerse, âhîretde ipek giymekden mahrûm edilir. İpek ise, Cennet elbisesidir. O hâlde, bu günâhdan temizlenmedikce, Cennete giremez demektir. Cennete girmiyen de Cehenneme girer. Çünkü, âhîretde, bu ikisinden başka yer yoktur.

Âhîret işleri, hiçbir bakımdan dünyâ işlerine benzemez. Bu dünyâ, yok olmak için yaratıldı. Yok olacaktır. Âhîret, sonsuz kalmak için ve sonsuz kalacak şekilde yaratıldı. Sonsuz kalacak şey ile çabuk yok olacak şey arasında ne kadar fark varsa, dünyâ ile âhîret yapısı ve işleri arasında da o kadar fark vardır. Yalnız isimleri, anlatılması benzemekdedir. Meselâ Cennet kelimesi, dünyâda bostân, âhîretde ise, Cennet denilen, sonsuz ni'metlerin bulunduğu yer demektir. Cehennem de, burada derin ateş kuyusu, orada ise Cehennem denilen azâb dolu yere denir.